

Діаспорна політика ФРН і Франції в сучасних умовах

УДК 327.58 (430+44) «20»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.26>

Зінько Ігор Зіновійович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9431-6695

Розглядаються актуальні питання діаспорної політики двох великих і впливових європейських держав – Федеративної Республіки Німеччина (ФРН, Німеччина) та Французької Республіки (ФР, Франція). Визначається суть та основні форми і напрями діаспорної політики держави задля посилення свого міжнародного іміджу. Виділяються спільні та відмінні особливості поширення німецької та французької діаспор. Відзначається істотна відмінність у проведенні діаспорної політики як для традиційних діаспор, так і щодо теперішніх своїх громадян, які проживають за кордоном. Робляться вступні застереження, що німецька та французька діаспори стали підґрунтям формування багатьох політичних націй країн Нового Світу, а тому не посідають значимого місця у цій політиці. До того ж ФРН проводить відмінну регіональну політику щодо етнічних німців в країнах Заходу та щодо німців Центрально-Східної Європи і колишнього Радянського Союзу. Аналізується репатріаційна політика ФРН щодо етнічних німців з країн колишнього соціалізму та СРСР. Особлива увага звертається на інституційне та організаційне забезпечення державної підтримки діаспор у діяльності відповідних підрозділів міністерств та відомств, громадських рухів та об'єднань. Відзначається більша активна культурно-просвітницька та соціальна політика ФР щодо своєї діаспори та французів за кордоном. Акцентується увага на тому, що багато складових діаспорної політики ФРН та Франції в умовах ЄС мають відмінні підходи, ніж в інших регіонах світу, оскільки громадяни цих країн користуються в Європі багатьма правами, що й місцеві мешканці. Аналізуються основні напрями політичної, освітньої, культурної, економічної та соціальної діяльності у сфері відносин з національними діаспорами та зі співвітчизниками за кордоном. Порівнюються подібні та відмінні, успішні та проблемні сторони реалізації діаспорної політики ФРН і Франції. З'ясовуються суспільно-історичні особливості формування німецької та французької діаспор в Україні та сучасний стан їхньої суспільної активності. Використовуються принципи системного аналізу, історико-генетичний, статистичні, порівняльні та інші методи дослідження.

Ключові слова: формування та географія діаспор Німеччини та Франції, діаспорна політика, державні та недержавні інституції, публічна дипломатія.

Вступ. Діаспорна політика все частіше вважається складовою м'якої сили держави і позначається на формуванні її привабливого візерунку у сучасній системі міжнародних відносин. Ця політика направлена як щодо своїх колишніх співвітчизників та їхніх нащадків, які стали громадянами інших країн і в багатьох з них мають статус національної меншини, так в дещо відмінних формах й щодо своїх громадян, які тривалий час проживають на різних підставах за кордоном. Громадяни за кордоном користуються традиційними можливостями консульського захисту, беруть участь в національних голосуваннях тощо. При цьому частка таких людей у світових міграційних процесах за останні роки неухильно зростає, оскільки набуття нового громадянства є складною процедурою, до того ж у випадку більшості громадян країн Європи вони цього й не прагнуть. А в межах ЄС вихідці з інших країн-членів Спільноти мають дуже багато подібних прав, як і місцеві громадяни. Якраз таку діаспорну політику активно проводять дві великі і впливові європейські держави – Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) та Французька Республіка (ФР), яка у кожній країні має свої особливості. В обох країнах значно більше уваги приділяється своїм теперішнім співвітчизникам, що проживають за кордоном. Однак у допомозі етнічним німцям,

що є представниками класичної діаспори, ФРН виразно демонструє відмінність у прохолодному ставленні до громадян західних держав і щодо громадян країн Центрально-Східної Європи і колишнього Радянського Союзу, надаючи їм відчутну перевагу. Натомість у наданні суспільно-політичної, культурно-освітньої, а особливо соціально-економічної допомоги своїм громадянам за кордоном відчутно кращі показники має Франція. В обох країнах постійно вдосконалюються напрями і форми діаспорної політики, особливо за останні роки.

Метою даного дослідження є розкриття особливостей сучасної діаспорної політики ФРН та Франції щодо представників як традиційної національної діаспори, так і щодо своїх громадян, які проживають за кордоном.

Суспільно-історичні особливості формування німецької та французької діаспор в минулому і сучасних потоків емігрантів, аналіз інституцій, форм і напрямів розвитку діаспорної політики ФРН і Франції, з'ясування регіональних відмінностей цієї політики і є **завданням** цього наукового дослідження.

При дослідженні суспільно-історичних передумов формування німецької та французької діаспор в минулі століття і в теперішню пору застосовувались історико-генетичний, ретроспективний

та причинно-наслідковий методи дослідження. Порівняльно-аналітичний підхід був визначальним при з'ясуванні регіональних відмінностей німецької діаспорної політики. Інституційний підхід був використаний при аналізі діяльності законодавчих та виконавчих органів влади, які реалізують діаспорну політику у ФРН та Франції, а також для з'ясування різних форм активності недержавних організацій. Основні засади системного підходу, статистичного аналізу, прогнозування були застосовані при аналізі різних форм та напрямів діаспорної політики. Усі вони у взаємозв'язку становлять **методологічну базу цього дослідження.**

Результати. Національні діаспори, зазвичай, по-різному проходили етапи свого формування, мають різну чисельність, традиції і критерії власної ідентичності, відмінні особливості внутрішньої соціальної, культурної і релігійної структури та інституційного забезпечення своєї діяльності, доволі неоднакові потреби і різні канали комунікації з історичною батьківщиною. Діаспорні громади в демократичних державах здатні самостійно організувати мережеві структури без втручання як країн свого походження, так і країни теперішнього проживання. Однак більшість країн світу вважає своїм обов'язком формувати окрему політику щодо діаспори, надавати їй всебічну допомогу та формувати канали постійних контактів, дбаючи при цьому й про використання діаспори для лобінгу своїх національних інтересів. Деяко відмінною за своїми можливостями і завданнями є політика щодо своїх співвітчизників, які тривалий час проживають за кордоном, зберігаючи при цьому громадянство.

Що ж стосується таких двох великих європейських країн як Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) та Французька Республіка (ФР), то вони не лише великі за людністю, а й провідні держави-члени ЄС та НАТО, великою мірою визначають світову і європейську політику та економіку. Станом на початок 2023 р. чисельність населення ФРН становила 84,4 млн. осіб [7], а ФР – 68 млн. осіб [12] і населення цих країн поступово продовжує зростати, особливо за рахунок іммігрантів. Загалом, у світі проживає 150–160 млн. німців та осіб німецького походження, а також приблизно 90 млн. французів та осіб французького походження. Однак у проведенні діаспорної політики ці країни зберігають як спільні ознаки, так й багато відмінних. Відразу зазначимо, що німецькомовне населення Австрії, Швейцарії, Люксембургу, Ліхтенштейну, Бельгії чи Франції німцями не вважається, так само, як і франкомовне населення Швейцарії, Бельгії, Люксембургу, Андорри та Монако не є французами. Також діаспорна політика Франції не стосується її громадян, які мешкають у заморських департаментах та залежних територіях країни.

Загалом, сучасні ФРН та Франція вважаються типовими країнами посиленої імміграції з різних

частин світу, однак, якщо для Німеччини характерні великі потоки емігрантів і біженців з країн Близького і Середнього Сходу, Східної Європи (особливо тепер з України), то в географічній структурі емігрантів у Францію переважають вихідці з країн Африки, а також з Близького і Середнього Сходу. Натомість велика за обсягами еміграція з цих держав була характерною для минулих століть.

Серед основних спільних особливостей діаспорної політики Німеччини і Франції є те, що вихідці з цих країн стали основою формування багатьох сучасних політичних націй, особливо у Новому Світі – США, Канади, почасти окремих країн Латинської Америки. Питома вага осіб німецького походження поза територією ФРН є дещо більшою і становить половину всіх німців світу, в той же час, як особи французького походження за кордоном становлять третину всіх французів світу. При цьому основні еміграційні потоки французів припадали на XVI-XVIII століття, а німців – дещо пізніше – на XVIII-XIX і першу половину XX століття. Однак у період найбільш масової трудової еміграції з Європи у країни Нового Світу, тобто у XIX і на поч. XX ст., вихідців з Франції було значно менше, ніж з Німеччини. Водночас варто зауважити, що французи залишили вагомий політичний і культурний слід у населенні Канади, де французька мова є однією з двох державних і єдиною у провінції Квебек, в той же час як німці асимілювалися з різних причин у велелюдному плавильному котлі США, Канади, Бразилії та інших країн світу, про що йтиметься далі. Спільною особливістю є відносно прохолодне ставлення урядів ФРН та Франції щодо представників своїх традиційних національних діаспор та їхніх нащадків за винятком особливої політики щодо етнічних німців в країнах Центрально-Східної Європи та колишнього СРСР.

Сучасною спільною ознакою діаспорної політики цих держав є доволі значні потоки тимчасової еміграції без втрати національного громадянства, де основна чисельність виїжджаючих припадає на країни-члени ЄС і Організації економічного і соціального розвитку (ОЕСР), передовсім на Великобританію, Швейцарію, США, Канаду.

У діаспорній політиці цих країн головну роль відіграють Міністерства закордонних справ та частково такі відокремлені і впливові культурні інституції як Інститут Гете і Німецька служба академічних обмінів (ФРН), Французький Інститут та Альянс Франсез (Франція), хоча їхня діяльність розрахована насамперед на громадян країн перебування цих установ, а також інші організації та фонди, про що йтиметься згодом.

Однак у діаспорній політиці ФРН та Франції є доволі багато відмінностей. Німці дуже сильно зберігають в своїй політичній пам'яті відповідальність за історичне минуле та страхи жорстоких переслідувань етнічних німців практично по всіх країнах

світу в період двох світових воєн. Тому до власної діаспори, особливо у країнах Західного світу, вони ставляться з великим застереженням і навіть з поміркованим ігноруванням їхніх потреб. Вважається, що німці, які в минулому добровільно покинули свою країну і стали громадянами інших держав, зробили це свідомо і особливої підтримки історичної батьківщини не потребують. Активна діаспорна політика Німеччини в основному розрахована на репатріацію етнічних німців з країн Центрально-Східної Європи і колишнього Радянського Союзу та на підтримку їхніх культурно-освітніх потреб.

У французькій діаспорній політиці головний акцент робиться на підтримці культурно-освітньої роботи із діаспорою, особливо у вивченні мови, але без виражених регіональних відмінностей. До того ж французи також надають мало уваги своїй традиційній етнічній діаспорі. Підтримка співвітчизників за кордоном, які залишаються громадянами своїх країн, має досить добре виражену соціальну і політичну спрямованість, але є дещо кращою у Франції.

Для діаспорної політики Німеччини характерними є дуже суперечливі факти, які засвідчують про стриману і суперечливу позицію уряду країни. Це стосується як самої оцінки чисельності представників діаспори, так і відмінних способів політики щодо німців з різних країн. Цілковито відмінною є політика щодо співвітчизників, які проживають за кордоном і зберігають німецьке громадянство. Закордонні німці (*Auslandsdeutsche*) – це поняття означає як громадян Німеччини, незалежно від етнічної приналежності, які проживають за кордоном, так і етнічних німців, які приїжджають з-за кордону на постійне проживання у ФРН. Цей вираз часто вживається замість ідеологічно запламбованого терміну *Volksdeutsche* для осіб, які живуть за кордоном, не маючи німецького громадянства, але визначають себе як німців (культурно чи етнічно).

Загалом за межами ФРН проживає половина етнічних німців чи людей німецького походження, тобто понад 75-80 млн. осіб. Наприклад, американські німці (*нім. Deutschamerikaner*) – це американці, які повністю або частково мають німецьке походження. У 2019 р. німецькі американці становили від 43 до 52 мільйонів осіб, це найбільша етнічна група американців за походженням. На американців німецького походження припадає приблизно одна третина загального населення людей німецького походження у світі. Вони становлять більшу половину населення середньої смуги штатів – від кордону з Канадою вздовж Міссісіпі і Міссурі до Канзасу до Оклахоми, а також вздовж Великих американських озер. Загалом, понад 12,8% американців мають повністю чи частково німецьке походження [15]. Також 10% канадців, 8% населення Аргентини, 4,5% Австралії, по 3% населення Бра-

зилії і Чилі мають частково або повністю німецьке походження. В колишньому СРСР до його розпаду проживало понад 2,5 млн. німців, особливо багато в Казахстані та в російському Сибіру, однак більша їхня частина емігрувала в перші роки після розпаду СРСР в Німеччину.

Більшість німців є нащадками емігрантів XIX і першої половини XX ст. Однак внаслідок жорстокої антинімецької політики в період Першої та Другої світових воєн, що проводилася урядами країн Антанти і потім антифашистської коаліції Німці в США, Великобританії, Канаді та в інших країнах втрачали можливості культурно-освітнього життя, а їхні активісти зазнавали переслідувань і ув'язнень. Така політика призвела до різкої втрати німецької ідентичності і до прискореної асиміляції. Активні форми національного культурно-освітнього життя німців в США, Канаді та Австралії в часи війни і в повоєнні роки були сильно приглушені, що має наслідки і дотепер. Щоправда, впливи німецької присутності з часів формування німецької колоніальної імперії з 1884 по 1918 роки, частково залишилися у африканській державі Намібія.

Після нападу Німеччини на СРСР у червні 1941 р. німці з європейської частини були силоміць переселені в глибинні райони Сибіру, Казахстану та Середньої Азії, де зазнавали переслідувань і асиміляції. Основна частина німців зі Східної Пруссії, держав Балтії, західних земель Польщі та Чехословаччини в перші повоєнні місяці в примусовому порядку були депортовані на територію Німеччини. Після розпаду системи соціалізму багато тисяч німців виїхало на постійне проживання у Німеччину з території Польщі, Угорщини, Румунії та інших країн Центрально-Східної Європи. До цього часу у Польщі проживає понад 150 тис. німців, які становлять найчисельнішу національну меншину країни [5].

Однак в деяких країнах світу німці не зазнали масових переслідувань чи переселень і зуміли зберегти вищий рівень власної ідентичності, хоч і зазнали незворотніх процесів асиміляції. Це стосується насамперед прикордонних з Німеччиною територій Данії та Бельгії, німецьких поселень в Намібії та на півдні Бразилії. Саме тому статистика про чисельність німецької діаспори в країнах світу і про стан їхнього культурно-освітнього життя є дуже неоднорідною і неповною.

Кількість німців у Східній, Центральній та Південній Європі, у державах колишнього Радянського Союзу, у Західній Європі, на північно-американському континенті, у Центральній та Південній Америці та в Австралії, які сповідують своє німецьке походження, мову та культуру, і все ще мають емоційні зв'язки зі своєю старою батьківщиною або батьківщиною своїх предків, оцінюється в 13 мільйонів осіб [16].

Політика уряду Німеччини щодо німецьких меншин у країнах колишнього Радянського Союзу та країн Центрально-Східної Європи спрямована на подолання впливу наслідків Другої світової війни. Ця політика включає підтримку німецької мови та на розвиток етнокультурної ідентичності, роботу з молодіжними групами, партнерство та зміцнення самоорганізації меншин. Після бурхливого етапу репатріації протягом десяти-п'ятнадцяти років з початку 90-их років минулого століття, коли спочатку Польщу, Румунію та Угорщину, а потім Росію та Казахстан покинули сотні тисяч німців, наступив період відчутного скорочення іммігрантів. Починаючи з 1993 р. у законодавчому порядку було введено щорічну квоту імміграції німців зі східноєвропейських країн та СНД (220 тис. осіб). Вона потім двічі скорочувалася і з 1 січня 2001 р. становила 50 тис. осіб. Практично необмежений прийом етнічних німців закінчився, хоч і не припинився зовсім. В результаті чисельність німецьких переселенців із країн Східної Європи до Німеччини помітно скоротилася. Тепер політика Німеччини щодо німецьких спільнот зосередилася на реалізації лозунгу «Допомога задля самопомогі». За проведення політики щодо німецькомовних меншин за кордоном відповідають МВС спільно з МЗС Німеччини. Засновано посаду Уповноваженого Федерального уряду у справах пізніх переселенців та національних меншин.

Підтримку німецької діаспори за кордоном надає ряд спеціалізованих НУО: Об'єднання з організації культурних зв'язків німців за кордоном, Німецьке товариство технічного сприяння (GTZ), Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ), Німецька служба розвитку (DED) та Німецьке товариство сприяння міжнародному розвитку та підвищенню (InWEnt). Їхні конкретні проекти фінансуються насамперед із бюджетів МЗС та МВС Німеччини. По лінії GTZ надається допомога бізнес-спільнотам німців за кордоном [3].

Також певну допомогу ФРН надає німцям, які мешкають на півдні Данії (до 20 тис. осіб). Після угод 1955 р. між Бонном і Копенгагеном становище німців у Данії, так само, як і данців у Німеччині значно покращилося: будь-які дискримінаційні дії стосовно діаспор припинилися, самі данські німці по суті прирівнювалися до данців, маючи всі права на використання німецької мови, абсолютні політичні права, рівний доступ до соціальних послуг та багато іншого.

Що ж стосується німців у Бельгії, які мешкають на сході країни, то вони вважаються третьою державотворчою мовною спільнотою, маючи дуже багато прав для самоорганізації і надійні представництва в органах влади, незважаючи на свою відносну малу чисельність – понад 71 тис. осіб [6]. На відміну від Данії, вони тут не вважаються національною меншиною і якоїсь особливої допомоги від Німеччини не потребують.

Незважаючи на те, що Німеччину вважають країною, куди прямують емігранти з різних кінців світу, з самої країни щороку емігрує від 200 до півмільйона німців. Різке зростання еміграції зафіксовано у 2016 р., коли цифра тих, хто виїхав, вперше перетнула позначку півмільйона. Однак за кілька років потому цей показник скоротився. Загалом, понад 250 тисяч німців емігрують щороку за кордон, свідчить офіційна статистика ФРН. Отже, згідно із доповіддю щодо міжнародної міграції за 2019 р. (International Migration Outlook 2019), перша п'ятірка країн, до яких виїжджають німці, виглядає наступним чином: Швейцарія – 16,3%, Австрія – 13,5%, Великобританія – 10%, Нідерланди – 8,7%, Іспанія – 7,5%. До першої десятки потрапили також Туреччина, Франція, Японія, США та Нова Зеландія [10].

У 2020 р. 220 239 німців зареєструвалися як емігранти. Вони виїжджали переважно до Швейцарії, Австрії та США. У 2019 р. 270 294 німців зареєструвалися як емігранти [4]. У США станом на 2020 р. проживало майже 180 тис. громадян ФРН. При цьому майже 12 тис. німців щорічно емігрує у США. Закордонні німці зароблять в середньому на 12 тисяч євро на рік більше, ніж їхні співгромадяни, які працюють на батьківщині. Більшість німецьких емігрантів є молодими людьми у віці від 20 до 40 років, а середній вік становить 36-37 років [8]. Однак велику частину емігрантів становили й німецькі пенсіонери, для яких проживання в країнах Південної Європи чи в Туреччині було значно дешевшим, ніж у ФРН. Водночас, багато колишніх емігрантів через декілька років повертаються на батьківщину. У 2013 р., за оцінками ООН, трохи менше 2 мільйонів громадян Німеччини проживали на постійній основі за кордоном, найбільше у США, Туреччині, Швейцарії, Великобританії, Іспанії, Австрії, Франції та Австралії. Німецький уряд не має офіційної оцінки кількості своїх емігрантів, оскільки тимчасові емігранти не можуть бути виділені в еміграційних даних від постійних емігрантів.

Закон про захист емігрантів 1975 р. та його доповнення 2013 р. скасовують обмеження на еміграцію, базуючись на праві громадян країни на вільну еміграцію і не стягуючи плату за послуги еміграційних служб. Закон покладає відповідальність за захист емігрантів на уряд країни, а відповідальним органом є Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді. Відповідальність за збір та оцінку всієї інформації, пов'язаної з еміграцією, а також про надання відповідних консультацій у 1958 р. було делеговано Федеральному агентству у справах емігрантів і тих, хто працює за кордоном, (Bundesverwaltungsamt, BVA), підрозділу Федерального міністерства внутрішніх справ. Діяльність підрозділу обмежується керуванням веб-сторінкою, яка містить посилання на інформацію про еміграцію з Німеччини та зворотну міграцію до Німеччини, упорядковану за країнами проживання. Ця інформація включає пра-

вовий захист, іноземне законодавство, шлюб за кордоном, корисну інформацію та поширені запитання. Еміграційні консультації, особливо з питань соціальної допомоги, надають також католицька організація Caritas і протестантська організація Diakonisches Werk, які тісно співпрацюють з BVA, а також громадські організації, наприклад, «Німці за кордоном» ("Deutsche im Ausland e.V."), аналогічні ліцензійні права мають деякі приватні провайдери.

Наприклад, фундація «Співдружність з німцями за кордоном» об'єднує мережу німецьких приватних осіб, асоціацій і компаній у Німеччині та за кордоном, які надають широкий спектр допомоги німцям за кордоном, як представникам діаспори, так і громадянам ФРН, але в обмежених розмірах. Вони, зокрема, проголошують досягнення таких: популяризація та збереження німецької мови, культури та звичаїв німців та німецьких громад, які проживають за кордоном; сприяння молодіжним, шкільним та студентським обмінам; призначення стипендій; просування культурних проєктів німецькомовних ЗМІ за кордоном; підтримка німецьких шкіл і дитячих садків за кордоном; проведення конгресів, лекційних заходів та семінарів; гуманітарна допомога нужденним німцям за кордоном [16].

Серед провідних інституцій, які поширюють німецьку мову та культуру за кордоном, але насамперед розраховану на місцевих громадян, виділяється Інститут Гете (Goethe-Institut). Він заснований у 1925 р. як Німецька академія і представлений в 78 країнах світу 143 інститутами. Інститут Гете фінансується федеральним урядом Німеччини, а штаб-квартира організації знаходиться в Мюнхені. У своїй діяльності він опосередковано враховує мовні та культурні потреби місцевих німецьких громад та громадян ФРН, які проживають за кордоном.

Також німецькі посольства і консульства надають певну координаційну допомогу місцевим німецькомовним спільнотам. Так, координацію діяльності німецьких шкіл за кордоном (Deutsche Auslandsschulen) взяло на себе BVA ще у 1968 році, надаючи матеріальну, педагогічну та фінансову підтримку. Вони також частково фінансуються МЗС Німеччини, Загалом зараз функціонує 140 німецьких шкіл за кордоном, які мають на меті надати іноземним (місцевим) і німецьким студентам німецький Abitur (сертифікат про закінчення середньої школи) і сприяти доступу до вищої освіти та технічної підготовки в Німеччині. З 82 тис. учнів, які навчаються в німецьких школах у всьому світі, приблизно одна третина є громадянами Німеччини.

Уряд Німеччини здебільшого не підтримує та не заохочує співпрацю з громадянами Німеччини, які проживають за кордоном. Права в Німеччині здебільшого залежать від місця проживання, тому доступ до прав пов'язаний із законним проживанням у Німеччині, а не з володінням німецьким громадянством. Є два явних винятки: це

надійна система, яка дозволяє громадянам Німеччини голосувати з-за кордону, а також полегшений доступ з-за кордону до пенсій за роки роботи в Німеччині [2].

Більшість видів традиційних консульських послуг для громадян ФРН, що проживають за кордоном, надають відповідні представництва країни. Консульська мережа ФРН добре розвинена, у всьому світі налічується понад 220 представництв (посольств і консульств) і понад 330 почесних консулів. Однак соціальна допомога як така громадянам ФРН за кордоном надається дуже обмежено. Лише в гострих випадках консульства можуть надати таку допомогу, та й то на умовах про майбутнє відшкодування витрат. Наприклад, медична допомога надається в рамках укладених громадянином персональних угод про страхування без участі консульств. Німці, які проживають у країнах-членах ЄС, зазвичай, користуються подібними правами, що й місцеві громадяни.

Якщо до 1939 р. в Україні проживали близько 880 тисяч етнічних німців, то станом на 2001 р. їх чисельність становила 33,3 тис. осіб. Райони їх компактного поселення до війни розташовувалися здебільшого в центральних і західних областях, а також на півдні України. Однак з початком війни німці підлягали під першочергове примусове виселення у внутрішні райони СРСР, переважно у Сибір та Казахстан. Вже після розпаду Радянського Союзу проєкт щодо повернення німців в Україну не вдався, оскільки значна більшість із них приймала програму репатріації у Німеччину. Зараз найбільше німців проживає у Донецькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Одеській областях та у Криму. Головний координуючий орган, який представляє інтереси етнічних німців в Україні, – це Рада німців України (РНУ). Програмна діяльність етнічних німців України здійснюється завдяки фінансовій підтримці Федерального уряду Німеччини через БФ «Товариство Розвитку» в рамках програми на користь німецької меншини України [9].

Таким чином, можна вважати, що діаспорна політика Німеччини дуже є відмінною щодо громадян інших країн німецького походження, де підтримка надається переважно мешканцям країн Центрально-Східної Європи та колишнього СРСР і частки Данії, але відчутним є помірковане ігнорування самого існування та потреб етнічних німців в країнах Заходу. Відмінною є політика щодо співвітчизників, які проживають за кордоном, що виражається звичними консульськими послугами, але вона не має сильно вираженої соціальної складової, за винятком створення мережі німецьких шкіл.

Діаспорна політика Франції також є особливою як щодо представників так званої «старої» діаспори, так і щодо співвітчизників, які тривалий час проживають за кордоном. Однією з проблем, з якою стикнувся уряд Франції у повоєнний час, стала від-

сутність звичних французьких діаспор як таких. Франкомовні сім'ї жили розпорошено по всьому світу, не створюючи впливових французьких спільнот. Такі історичні території, на яких мешкали чисельні нащадки французьких колоністів, як Луїзіана в США та франкомовні провінції в Канаді (Квебек, меншою мірою Манітоба та Нью-Браунсвік), теж характеризувалися відсутністю діаспор, оскільки населення цих штатів та провінцій протягом століть або великою мірою асимілювалося, як у США, або ж стали франкомовними канадцями. А багатотисячна громада французів Алжиру на початку 60-их років минулого століття практично цілком емігрувала на історичну батьківщину в часи франко-алжирської війни чи відразу після її завершення. Загалом, поза межами Франції проживає понад 30 млн. осіб французького походження [13]. Найбільше їх проживає у Канаді, США, Великобританії, Бразилії, Чилі, Південноафриканській Республіці, Австралії, Уругваї, де вони стали підґрунтям формування місцевих політичних націй.

Представниками французької національної меншини вважають себе декілька десятків тисяч громадян Італії, які проживають в основному на північному заході країни в автономній області Валле д'Аоста та у П'ємонті. В сучасних умовах на основі міжнародних договорів та відповідно до прийнятих Радою Європи конвенцій та хартій італійські французи мають змогу задовільняти свої мовні та культурні потреби в достатньому обсязі.

На відміну від багаточисельних німецькомовних громад в країнах Центрально-Східної Європи та колишнього СРСР, які навіть після значної репатріації у ФРН отримують вагомую допомогу з Німеччини, подібних франкомовних громад за кордоном зі статусом місцевої національної меншини є значно менше. Наприклад, у колишніх французьких колоніях в країнах Африки чи Близького Сходу мешкає від декількох десятків тисяч у Кот д'Івуарі, Мадагаскарі та Лівані до декількох тисяч чи навіть сотень місцевих громадян французького походження. Більшість з них охоплені різноманітними формами культурної та освітньої допомоги, які надаються французькими посольствами та консульствами, про що йтиметься далі.

Згідно останніх оцінок, чисельність французьких громадян за кордоном має становити приблизно від двох до трьох мільйонів осіб [1]. Міністерство внутрішніх справ Франції (МВСФ) оцінює чисельність французів за кордоном у приблизно 2,5 млн осіб. МВСФ регулярно збирає та надає актуальну інформацію про кількість громадян за кордоном, які належним чином зареєстровані в консульських реєстрах населення. Через те, що реєстр не є обов'язковим, станом на 1 січня 2022 р. в консульствах Франції за кордоном було зареєстровано 1 614 772 громадян, 27,5% з яких проживали в інших державах-членах ЄС. 59,24%

зареєстрованої французької громади проживає в одній із країн G20.

На регіональному рівні французька громада розподіляється таким чином: Європа (ЄС та держави поза ЄС) – 49%, Північна та Південна Америки – 19%, Північна Африка та Близький Схід – 15,3%, Азія та Океанія – 7,8% та Африка на південь від Сахари та Індійський океан – 8% [14]. Серед європейських країн найбільше громадян Франції мешкає у Великобританії, Бельгії, Німеччині, Іспанії, Швейцарії та Італії, тобто у країнах-сусідах. За останні роки досить відчутно збільшилося французів похилого віку, які бажають провести свою старість у теплих країнах світу – Іспанії, Туреччині, Марокко, Тунісі, Маврикії чи на Філіппінах і навіть у Китаї.

Франція має доволі розгалужену мережу дипломатичних представництв – третю за чисельністю після США та Китаю, за допомогою яких реалізується у формі активної публічної дипломатії французька культурна, освітня та соціальна політика, зорієнтована на потреби своїх співвітчизників, а також на місцевих громадян як французького, так і корінного походження. Громадяни Франції за кордоном підпадають насамперед під компетенцію Міністерства Європи та закордонних справ Франції (МЄЗС), його посольств та консульств. Донедавна існував структурний підрозділ в системі міністерства, що мав назву – Державний секретаріат у справах громадян Франції за кордоном і консульської адміністрації (Direction des Français de l'Étranger et de l'Administration Consulaire). Він був ліквідований під час президентства Еммануеля Макрона, а його повноваження розпорошені серед галузевих структурних підрозділів міністерства.

Крім широкої інфраструктури дипломатичних установ, Франція створила офіційні форуми для спілкування зі своїм населенням за кордоном через консультативні органи, які збираються або у Франції, або в країнах проживання відповідних груп французів. У 1948 р. офіційним декретом було створено Вищу раду у справах французів за кордоном, яка у 2004 році була переформатована в Асамблею у справах французів за кордоном (L'Assemblée des Français de l'Étranger) і виступає дорадчим органом для органів влади Франції з питань, що стосуються громадян Франції за кордоном.

У 1992 р. з ініціативи МЄЗС була створена ще одна структура – Дім закордонних французів (La Maison des Français de l'Étranger). Головним завданням цієї інституції є інформування потенційних французьких емігрантів про політичну, економічну та культурну ситуацію в країні бажаного виїзду, надання різноманітних адміністративних та практичних послуг, пов'язаних з виїздом та у випадку можливого повернення додому.

Франція має дуже продуману та різноманітну політику щодо діаспори, хоча особливо виділяється політичний та культурний аспект. За між-

народними стандартами Франція пропонує одну з найщедріших екстериторіальних привілей для громадян, які проживають за кордоном. Вони можуть брати участь у президентських виборах, виборах до Європарламенту та референдумах. З 2012 р. вони навіть можуть безпосередньо обирати своїх представників до Національних зборів. У державі існує окреме представництво французької діаспори у формі резервування місць у нижній і верхній палатах національного парламенту.

Франція дуже активно проявляє себе у публічній політиці, передовсім у сфері поширення французької мови та культури. Хоча її екстериторіальна культурна політика в основному спрямована на іноземців в рамках реалізації своєї м'якої сили на міжнародній арені. Однак вона опосередковано приносить користь і громадянам Франції за кордоном. За цю політику відповідають три основні культурні установи. Це насамперед Французький інститут (L'Institut français), який був створений у своїй нинішній формі в 2010 р. і спирається на мережу французьких культурних установ, розкиданих по всьому світу, розвиток яких почався ще на початку ХХ століття. Французький інститут управляється спільно МЄЗС і Міністерством культури. Його головна місія – популяризація французької культури за кордоном. У статуті діяльності не згадуються громадяни Франції за кордоном, однак його осередки часто залучають закордонних французів до роботи в центрах, а багато французьких громадян доволі часто відвідує організовані ними культурно-просвітницькі заходи.

Подібною інституцією є Французький альянс (Alliance française), що був створений у 1883 р. з метою популяризації французької мови та культури за кордоном. На сьогодні асоціація нараховує понад тисячу представництв у 146 країнах світу, де навчаються близько 500 тис. студентів різного віку, а понад 6 мільйонів осіб охоплені його культурно-просвітницькою та мистецькою діяльністю. Координацію мережі забезпечує Фонд французького альянсу Організація не націлена спеціально на французів за кордоном, а на місцевих громадян, однак його численними послугами користуються громадяни Франції, а центри за кордоном часто є осередками французьких діаспорних громад.

Третім культурним підрозділом Франції за кордоном є Агентство з викладання французької мови за кордоном (Agence pour l'Enseignement Français de l'Étranger, Français de l'Étranger, AEFÉ). Воно відповідає за управління закордонною мережею французьких шкіл, які підпорядковуються Міністерству освіти Франції. Згідно зі звітом уряду за 2016 р., у 2015 р. до АЕФЕ входило 495 шкіл і 342 тис. учнів, 125 тис. з яких були громадянами Франції [1].

Щодо соціальної підтримки своїх громадян за кордоном, то, на відміну від Німеччини та інших країн-членів ЄС, Франція проводить активну

і різнобічну політику. Так, громадяни Франції можуть добровільно самотійно, або у контакті зі своїм працедавцем сплачувати щомісячні внески у французький страховий фонд, який у випадку втрати праці нараховуватиме громадянину Франції щомісячні грошові виплати, доки ця особа не знайде роботу.

Що стосується діаспорної політики у сфері охорони здоров'я, то тут важливим посередником є Фонд для французів за кордоном (CFE), який був створений у 1978 р. CFE є контролюється міністерством соціального забезпечення та бюджету та регулюється французьким кодексом соціального забезпечення. Крім медичних положень, гарантованих соціальною політикою ЄС, CFE дозволяє громадянам Франції, які проживають за межами ЄС, оформити різні варіанти страхування, що охоплюють відповідно здоров'я та материнство, інвалідність та нещасні випадки, пов'язані з роботою. Особливо відчутною є допомога громадянам Франції, що постійно проживають за кордоном, які потрапили у скрутне економічне становище. Франція підтримує асоціації, які надають допомогу її громадянам, так звані «Місцеві асоціації допомоги та солідарності». Однією з таких організації є France-Horizon [1].

Що ж стосується України, то варто зауважити, що з другої половини ХІХ століття на запрошення царського оточення багато французів поселилося в Україні, створивши в окремих містах невеликі громади, серед яких найбільш впливовою була одеська (графи Рішельє, Ланжерон та ін.). Вони принесли до нас свій підприємницький досвід, високу культуру тогочасного будівництва, виноробства, вівчарства, виробництва порцеляни тощо. Після перемоги більшовиків переважна більшість французів покинула Україну. Французи в Україні зараз є малочисельною і неорганізованою в окрему спільноту меншиною чисельністю менше 1 тис. осіб.

Таким чином, французька діаспорна політика більше розрахована не на співпрацю з територіальними організаціями діаспори, яких є мало і вони не надто активні, а на точкове персональне співробітництво як французів з іноземним громадянством, так і громадян країни за кордоном зі своїми закордонними інституціями. Вона має добре виражений культурно-просвітницький та соціально зорієнтований характер діяльності.

Висновки. Діаспорна політика Німеччини та Франції є важливою складовою їхньої зовнішньої політики і формування привабливого міжнародного іміджу, однак не настільки впливовою, як в багатьох інших країнах Європи, особливо Центрально-Східної та Південної. Ця політика виразно поділяється на помірковану і навіть стриману підтримку представників «старих» діаспор та надання підтримки співвітчизникам, які емігрували відносно недавно і зберігають своє громадянство.

При цьому ФРН демонструє виразну перевагу надання різних форм допомоги етнічним німцям Центрально-Східної Європи та колишнього СРСР, яким на початку 90-их років минулого століття були відкриті широкі можливості для репатріації в Німеччину, і прохолодне ставлення до етнічних німців на Заході. В обох країнах провідна роль у реалізації діаспорної політики покладена на відповідні під-розділи національних МЗС, а також на окремі державні і недержавні фонди і організації. Діаспорна політика щодо громадян, які проживають за кордоном, в основному координується через мережу дипломатичних представництв, де особлива увага приділяється можливостям голосування та отримання пенсій з батьківщини. Натомість різні форми соціальної допомоги і культурно-освітньої підтримки більше надаються французькими представництвами. Діаспорна політика практично не передбачає лобювання своїх національних інтересів представниками діаспорних спільнот. Для України важливо розглянути досвід репатріаційної політики Німеччини, який може нам пригодитися у майбутньому після перемоги у війні з Росією, а також діяльність закордонних представництв ФРН і Франції у наданні допомоги своїм громадянам, які живуть за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Arrighi J. T., Lafleur J.M. (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for French Citizens Abroad. Series Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2) : Monograph.* University of Liege, Belgium. P. 193–206. ISBN 978-3-030-51244-6.
2. Klekowski von Koppenfels Amanda (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for German Citizens Abroad. Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2) : Monograph.* University of Liege, Belgium. 2020. P. 207–226. ISBN 978-3-030-51244-6.
3. Германия и зарубежные немцы. (2013). URL: https://ruvek.mid.ru/publications/germaniya_i_zarubezhnye_nemtsy_8493/
4. Голобородько В. (2022). Эмиграция из Германии: немцы массово ищут землю обетованную. URL: <https://aussiedlerbote.de/2022/01/emigraciya-iz-germanii/>
5. Національні меншини в Польщі: хто крім українців? URL: <https://naszwybir.pl/28921-2/>
6. Німецькомовна спільнота Бельгії URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0_%D0%91%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D1%96%D1%97
7. Німці URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96#cite_note-1
8. Німці за кордоном заробляють більше, ніж у ФРН. (2020). URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96>

D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96

9. Про Раду німців України. Портал німців України. Інтернет-ресурс етнічних німців України. URL: http://deutsche.in.ua/ua/cms/o_sovete_nemcev_ukrainy.html

10. Топ-5 країн, до яких емігрують німці. (2019). URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%82%D0%BE%D0%BF-5-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD-%D0%B4%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96/a-51211695>

11. Auswandern in die USA – das Land der unbegrenzten Möglichkeiten. (January 13, 2015. Retrieved January 5, 2022). URL: <https://www.wohin-auswandern.de/auswandern-usa>

12. "Bilan démographique 2022 – Composantes de la croissance démographique, France". Insee. 17 January 2023. URL: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6686993?sommaire=6686521#titre-bloc-1>

13. La diaspora française, nouvel acteur de la diplomatie? URL: https://www.lemonde.fr/idees/article/2015/03/17/la-diaspora-francaise-nouvel-acteur-de-la-diplomatie_4594826_3232.html

14. La communauté française à l'étranger en chiffres. Ministère de l'europe et des affaires étrangères. URL: https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/services-aux-francais/l-action-consulaire-missions-chiffres-cles/la-communauté-française-a-l-etranger-en-chiffres/#sommaire_1

15. German Americans. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/German_Americans

16. Die Stiftung Verbundenheit mit den Deutschen im Ausland (2022). Stiftungszweck. Deutsche leben in aller Welt URL: <https://www.stiftung-verbundenheit.de/de/stiftungszweck/>

REFERENCES:

1. Arrighi J. T., Lafleur J.M. (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for French Citizens Abroad. Series Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2) : Monograph.* University of Liege, Belgium. P. 193–206. ISBN 978-3-030-51244-6.
2. Klekowski von Koppenfels Amanda (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for German Citizens Abroad. Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2) : Monograph.* University of Liege, Belgium. 2020. P. 207–226. ISBN 978-3-030-51244-6.
3. Germaniia i zarubezhnyie niemtsy. (2013). [Germany and foreign Germans]. Retrieved from: https://ruvek.mid.ru/publications/germaniya_i_zarubezhnye_nemtsy_8493/ [in Russian].
4. Goloborodjko V. (2022). Emigraciya iz Germanii: niemcy massovo ishchut zemliu obetovannuyu [Emigration from Germany: Germans are massively looking for the promised land]. Retrieved from: https://ruvek.mid.ru/publications/germaniya_i_zarubezhnye_nemtsy_8493/ [in Russian]
5. Natsionalni menshyny w Polshchi: khto krim ukrajinciv [National minorities in Poland: who else besides Ukrainians]. Retrieved from: <https://naszwybir.pl/28921-2/> [in Ukrainian]

6. Nimetskomovna spilnota Belhii [The German-speaking community in Belgium]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0_%D0%91%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D1%96%D1%97 [in Ukrainian].

7. Nimtsi [Germans]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96#cite_note-1 [in Ukrainian].

8. Nimtsi za kordonom zarobliayut bilshe, nizh u FRN (2020) [Germans abroad earn more than in Germany]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96> [in Ukrainian].

9. Pro Radu nimtsiv Ukrainy. Portal nimtsiv Ukrainy. Internet-resurs etnichnykh nimtsiv Ukrainy [About the Council of Germans of Ukraine. Portal of the Germans of Ukraine. Internet resource of ethnic Germans in Ukraine]. Retrieved from: http://deutsche.in.ua/ua/cms/o_sovete_nemcev_ukrainy.html [in Ukrainian].

10. Top-5 trayin, do yakykh emihruyut nimtsi. (2019). [Top 5 countries to which Germans emigrate]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/%D1%82%D0%BE%D0%BF-5-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD-%D0%B4%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96/a-51211695> [in Ukrainian].

11. Auswandern in die USA – das Land der unbegrenzten Möglichkeiten. (2022). [Emigrating to the USA – The Land of unlimited Opportunities]. Retrieved from: <https://www.wohin-auswandern.de/auswandern-usa> [in German].

12. "Bilan démographique 2022 – Composantes de la croissance démographique, France". Insee. 17 January 2023. ["Bilan démographique 2022 – Components of population growth, France". Insee. 17 January 2023]. Retrieved from: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6686993?sommaire=6686521#titre-bloc-1> [in French].

13. La diaspora française, nouvel acteur de la diplomatie ? [The French diaspora, a new player in diplomacy?]. Retrieved from: https://www.lemonde.fr/idees/article/2015/03/17/la-diaspora-francaise-nouvel-acteur-de-la-diplomatie_4594826_3232.html [in French].

14. La communauté française à l'étranger en chiffres. Ministre de l'Europe et des affaires étrangères. [The French community abroad in figures. Minister of Europe and Foreign Affairs]. Retrieved from: https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/services-aux-francais/l-action-consulaire-missions-chiffres-cles/la-communaute-francaise-a-l-etranger-en-chiffres/#sommaire_1 [in French].

15. German Americans. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/German_Americans

16. Die Stiftung Verbundenheit mit den Deutschen im Ausland (2022). Stiftungszweck. Deutsche leben in aller Welt. [The Foundation for Solidarity with Germans Abroad (2022). Foundation purpose. Germans living all over the world]. Retrieved from: <https://www.stiftung-verbundenheit.de/de/stiftungszweck/> [in German].

Diaspora policy of Germany and France in modern conditions

Zinko Ihor Zinoviiovych

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko Lviv National University
Sichovyh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9431-6695

The article deals with topical issues of diaspora policy of two large and influential European countries – the Federal Republic of Germany (FRG, Germany) and the French Republic (FR, France). The essence and main forms and directions of the state's diaspora policy to strengthen its international image are determined. Common and distinctive features of the German and French diasporas spread are highlighted. The author notes a significant difference in the implementation of diaspora policy both for traditional diasporas and for current citizens living abroad. The author makes an introductory remark that the German and French diasporas became the basis for the formation of many political nations in the New World, and therefore do not occupy a significant place in this policy. In addition, Germany pursues a distinctive regional policy toward ethnic Germans in the West and toward Germans in Central and Eastern Europe and the former Soviet Union. The author analyzes Germany's repatriation policy towards ethnic Germans from the countries of former socialism and the USSR. Particular attention is paid to the institutional and organizational support of state support for diasporas in the activities of relevant departments of ministries and agencies, social movements and associations. The author emphasizes the more active cultural, educational and social policy of France in relation to its diaspora and the French abroad. It is emphasized that many components of the diaspora policy of Germany and France in the EU have different approaches than in other regions of the world, since citizens of these countries enjoy many rights in Europe that are the same as local residents. The article analyzes the main directions of political, educational, cultural, economic and social activities in the field of relations with national diasporas and with compatriots abroad. Similarities and differences, successful and problematic aspects of the implementation of diaspora policy in Germany and France are compared. The author analyzes the socio-historical features of the formation of the German and French diasporas in Ukraine and the current state of their social activity. The principles of system analysis, historical and genetic, statistical, comparative and other research methods are used.

Key words: formation and geography of diasporas in Germany and France, diaspora policy, state and non-state institutions, public diplomacy.